Els guions de Ràdio Barcelona (1925-1958). Les possibilitats de recerca històrica d'una sèrie documental*

Clara Arbués

Introducció

Sovint, des de l'arxivística, s'ha tendit a prioritzar els treballs referits a l'organització i la gestió documentals, deixant en un segon terme l'ús final de la documentació com a eina bàsica per a la recerca històrica. Sense menystenir la rellevant atenció que requereix el tractament arxivístic dels fons documentals, en el present article es proposa entendre la singularitat d'una sèrie documental concreta i poder bastir, així, les seves possibilitats de recerca històrica.

En aquest sentit, es precisa la particular història de la formació i la conservació del fons de guions en paper de Ràdio Barcelona, custodiat actualment a la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest fons de guions abasta 34 anys i comprèn el període cronològic que va de l'11 de gener de 1925 al 31 de desembre de 1958[1]. L'inici del fons, fa més de 75 anys, coincideix pràcticament amb el naixement de l'emissora degana de l'Estat: Ràdio Barcelona[2].

A més, es constata la singularitat d'aquest fons de guions en paper, atès que ha esdevingut l'únic testimoni de l'activitat radiofònica diària de Ràdio Barcelona durant el període 1925-1958 i perquè, a més, recull la incidència efectiva de la censura del règim franquista. Alhora, també es posa de manifest la desintegració del fons documental de Ràdio Barcelona, que avui es troba dispers en diferents arxius.

Finalment, es destaquen les característiques que el converteixen en un clar exponent de la història, tant del mitjà radiofònic, des dels seus orígens fins a la seva consolidació com a mitjà de masses, com de la pròpia història del nostre país durant els 34 anys que s'hi recullen. Pel

* Aquest article té com a punt de partida el treball final del IV Màster d'Arxivística titulat *"Ràdio de paper": els guions de Ràdio Barcelona (1925-1958). Les possibilitats de recerca històrica i de tractament arxivístic d'una sèrie documental*, que fou dirigit per Antoni Borfo.

que fa a aquesta darrera qüestió, l'activitat radiofònica diària es converteix, a través dels guions conservats, en un testimoni d'excepció dels esdeveniments, tant de la vida pública com de la vida quotidiana i, fins i tot, en alguns casos, de la vida privada dels ciutadans, que tingueren lloc a l'Estat espanyol i, en concret, a Barcelona des del naixement de la radiodifusió fins a l'inici del "Plan de Desarrollo".

La formació de la sèrie de guions en paper: activitat programàtica i censura radiofònica

L'elaboració de guions en paper en l'activitat de l'àrea de realització de les emissores radiofòniques ha estat motivada, des de l'origen de la radiodifusió a l'Estat espanyol, per dues raons fonamentals. En primer lloc, el guió en paper ha tingut i té una rellevant importància com a eina clau en el funcionament intern del mitjà, com a element organitzador i ordenador de la programació diària de la ràdio. En un primer moment, són simples graelles de programació destinades a controlar les emissions que bàsicament són musicals i progressivament, a mesura que la programació es fa més variada, es van convertint en guions més elaborats. Es podria dir, en aquest cas, que el guió té una funció interna, com a resultant del propi funcionament de les emissions, i és confeccionat com a resultat del dia a dia de l'activitat programàtica de les emissores. En segon lloc, el guió ha esdevingut també una eina de control i de censura política de les emissions radiofòniques. Aquest element es fa patent al llarg de la història de la radiodifusió a l'Estat espanyol, especialment en el període de la Dictadura de Primo de Rivera, durant la guerra civil i encara amb més trascendència en l'estreta vigilància dels mitjans duta a terme des de les diferents institucions franquistes organitzades per a controlar la radiodifusió. No es pot obviar, d'aquesta manera, el destacat paper jugat per la radiodifusió en la comunicació de masses i el gran interès polític de controlar la capacitat d'immediatesa informativa que ofereix aquest mitjà.

Malgrat que la censura radiofònica fou exercida, en major o menor grau, durant tot el període que abasten els guions conservats de Ràdio Barcelona (1925-1958), llevat d'uns pocs anys durant la II República, tot sembla indicar que tan sols els guions de Ràdio Barcelona posteriors al 10 d'octubre de 1942 responen a unes preceptives legals específiques. Durant el franquisme, des del setembre del 1942 i fins al mes d'octubre del 1977[3], la censura intervingué en la programació radiofònica de forma prèvia a les emissions mitjançant l'obligatorietat de confeccionar uns guions radiofònics de format específic: els *"cuadernos de emisión"*. La mesura legislativa que regulava l'elaboració dels guions radiofònics i els convertia en eines direc-

tes del control programàtic fou la circular 95, de 1942. Bé que l'ordre ministerial del 6 d'octubre de 1939 tingué una importància destacada en el control de les emissions informatives, atès que es reservava en monopoli la informació nacional i internacional a RNE –és a dir, al govern–, amb la qual les emissores comercials havien de fer diverses connexions diàries, aquesta circular 95/42, que desenvolupava la norma del 1939, anava més enllà i establia la censura prèvia per a tots els continguts de les emissores de ràdio i regulava tant les emissions parlades com les parts de la programació radiofònica destinades a la música i la publicitat[4].

El *"cuaderno de emisiones"* regulat en aquesta circular 95/42 es constituí en l'instrument bàsic de la censura radiofònica, tant de la ràdio institucional com de la privada. Aquesta feia obligatòria la presentació diària de totes les emissores de ràdio del *"cuaderno de emisiones"* –que calia presentar per triplicat[5]– als òrgans competents en matèria de censura amb una antelació mínima de trenta-sis hores al dia en què s'havia de radiar la programació[6].

En la normativa recollida per la circular, s'especifiquen les normes sobre les característiques materials a què s'ha d'ajustar el *"cuaderno"* i també es donen instruccions precises de com cal aplicar l'acció censora, tant en la part literària com en la publicitat radiada i en la música. D'aquesta manera, quedava categòricament prohibida la improvisació de les emissions, atès que tot el que es volia radiar havia de passar necessàriament per la censura prèvia: calia redactar completament els articles, la publicitat i les denominacions i autors dels temes musicals a radiar a l'esmentat *"cuaderno"*.

Pel que fa al format físic del *"cuaderno de emisiones"*, la circular 95/42 assenyala la necessitat de presentar diàriament *"todas las emisiones que correspondan a un mismo día, cosidas y formando un solo cuaderno tamaño folio"*. I segueix establint que *"este cuaderno irá precedido de una guía-índice o programa, en el que se expresará el orden de la emisión, los títulos de todas las partes o secciones de que se componga y el horario exacto de éste"*.

A continuació es remarquen els continguts de les diferents parts del *"cuaderno"*. En primer lloc, es determina que *"la guía-índice o programa irá encabezada con el nombre e indicativo de la emisora, la fecha, con expresión del día de la semana, a que correspondan las emisiones y un encasillado que contenga los extremos siguientes:*

– hora
– emisión
– título (de la sección o parte del programa)
– autor
– ejecutante"

Després de la *"guía-índice"*, segons la instrucció quarta, *"se incluirán en el cuaderno las emisiones correspondientes al día de que se trate,*

que desarrollarán precisamente el contenido de la guía-índice y en el mismo orden que figuren en ésta".

La quarta instrucció especifica encara més elements referits a la presentació concreta de les emissions en el *"cuaderno"*: *"se expresará íntegramente y con todos los detalles el contenido íntegro y completo de la emisión, sin omisiones de ninguna clase, especificándose también en la hora el título de la sección o parte del programa, con la misma denominación que lleve en la guía-índice, el del trabajo, texto o composición que haya de emitirse el del autor y ejecutante, en sus respectivos casos. Después se incluirá el texto literal de los trabajos o producciones literarias"*. En aquest mateix article també s'estableix que: *"todos los originales irán firmados, precisamente, por sus autores y sellados por la emisora y no se autorizará la emisión de aquellos textos en que no concurran los requisitos de firma y sello. Cuando se trate de composiciones musicales se expresará la hora, el título de la sección o parte del programa, el de la composición y el de los autores y ejecutantes"*.

Pel que fa a les possibles modificacions de darrera hora en el contingut de les emissions, la instrucció sisena precisa que: *"las adiciones, modificaciones o meras alteraciones de orden que hayan de introducirse en los cuadernos de emisiones, deberán presentarse a censura veinticuatro horas antes de aquéllas en que tenga lugar la emisión a que se refieran"*.

Els guions radiofònics de Ràdio Barcelona des del dia 10 d'octubre de 1942 fins al 31 de desembre de 1958 –data extrema del fons de guions de Ràdio Barcelona de la UAB– segueixen escrupolosament les pautes dictades per aquesta circular 95/42 i prenen, així, la forma específica del *"cuaderno de emisiones"* tal com s'ha transcrit en els paràgrafs anteriors. Es pot afirmar, a partir de l'atenta observació dels guions al llarg d'aquest període, que els *"cuadernos de emisiones"* conservats són una de les tres còpies elaborades dels *"cuadernos"* i, concretament, la còpia que un cop censurada i retornada a l'emissora fou utilitzada com a eina bàsica al locutori per a conduir les emissions diàries de Ràdio Barcelona[7]. En aquest sentit, val a dir que aquests guions regulats per la circular 95/42 semblen haver mantingut la seva funció interna com a eines reguladores de la programació diària de les emissions.

És en el conjunt dels guions de Ràdio Barcelona regulats a partir de la circular 95/42 on es mostren clarament les traces de l'acció censora. A més dels segells dels òrgans censors competents, també s'han localitzat d'altres restes evidents d'aquesta acció sobre alguns dels continguts. A partir de l'observació d'exemples de passatges de programes censurats, es poden establir dues línies generals d'intervenció censora, emmarcades en una concepció ideològica nacionalcatòlica. D'una banda, es detecta la censura de continguts historicopolítics i, de l'altra, de continguts referits a qüestions de tipus moral sobre el matrimoni, les relacions prematrimonials i de parella, el paper de la dona a la llar, etc.

Els diferents tipus documentals

Els guions de Ràdio Barcelona no presenten el mateix format ni els mateixos continguts al llarg del període 1925-1958. De manera genèrica, a continuació es descriuen quatre fases successives en l'evolució dels guions.

La primera fase de la sèrie –entre l'11 de gener de 1925 i el 17 de setembre de 1929– està caracteritzada per la presència de **graelles simples de programació**. Aquesta graella simple de programació inclou tan sols un minutatge precís de tots els programes del dia, el seu horari d'emissió i un seguit d'anotacions marginals amb les modificacions efectuades en la programació prevista. A mesura que va avançant cronològicament la sèrie, aquesta graella es va sofisticant a poc a poc i passa de ser un full solt diari, que conté el retall d'anunci de la programació a la revista *Radio Barcelona*, a formar un llibret setmanal amb els programes diaris, l'horari d'emissió, les anotacions marginals i també breus descripcions dels continguts de la programació.

A la segona fase de la sèrie –compresa entre el 18 de setembre de 1929 i el 21 de gener de 1939–, el llibret setmanal amb la graella simple desenvolupada –amb els programes diaris, l'horari d'emissió, les anotacions marginals i les breus descripcions dels continguts de la programació– afegirà una escaleta tècnica musical. L'**escaleta** és un guió tècnic, és a dir, aquell que indica al tècnic de l'emissora quan han d'entrar les diferents músiques, en aquest cas enregistrades. D'aquesta manera, els guions d'aquest període contenen, a més del llibret setmanal amb la graella de programació indicada, un plec de fulls diaris on hi ha aquest seguit d'indicacions tècniques per a la part musical de la programació. Aquesta fase es caracteritza per la seva uniformitat formal i també perquè a partir del dia 22 d'octubre de 1933 els guions seran redactats íntegrament en català, com també les anotacions marginals, etc.

La tercera fase, que s'inicia amb la represa de les emissions després de la guerra civil –del 12 de març de 1939 al 10 de gener de 1942– retorna al model de llibret setmanal amb graella simple, sense escaleta tècnica musical, però afegeix una novetat respecte a la primera fase de la sèrie, ja que inclou el segell de l'òrgan competent de la censura i la llengua utilitzada en la seva redacció és el castellà.

La quarta i última fase de la sèrie de guions de Ràdio Barcelona –del 10 d'octubre de 1942 al 31 de desembre de 1958– es caracteritza per la presència del *"cuaderno diario de emisiones"* –tal com es descriu a la circular 95/42– que no és sinó un **guió complet**. Com ja s'ha exposat anteriorment en la descripció dels requeriments formals del *"cuaderno"* establerts a la circular, aquest quadern diari inclou, d'una banda, una guia-índex de la programació diària –graella de programació simple–. A continuació, es precisa la guia-índex, indicant per a cada un dels espais d'emissió les característiques específiques dels programes –si són retransmissions, emissions en directe, preenregistraments, etc.– i,

també, si es presenta o no el guió transcrit del programa. Finalment, darrere d'aquestes precisions a la guia-índex s'apleguen els guions complets dels diferents programes, només amb els guions dels programes elaborats pròpiament per Ràdio Barcelona i ordenats seguint l'horari d'emissió. Aquests guions complets inclouen la transcripció íntegra del contingut del programa a emetre. De vegades, també apareixen entremig del quadern diari d'emissions diferents anuncis publicitaris transcrits en paper, modificacions de darrera hora d'alguns elements de la programació i d'altres elements, com ara díptics informatius d'actes, retalls de premsa, etc., que suposadament complementaven els continguts de certs programes. En anar-se incrementant l'horari d'emissió diària al llarg del període 1942-1958, també anava augmentant en estreta relació amb aquest increment horari el contingut del quadern. Així, de forma progressiva, els quaderns diaris s'anaven fent més gruixuts a mesura que passaren els anys. Si als primers quarantes el *"cuaderno"* tenia unes 50-75 pàgines de mitjana, al final dels anys 50 poden arribar a superar les 200 pàgines.

També cal assenyalar que, tot i que les fases indicades podrien resumir-se en dues de fonamentals (graella simple de programació més o menys evolucionada –des dels primers guions de l'any 1925 fins al 10 d'octubre de 1942– i guions complets –a partir del 10 d'octubre de 1942– amb diferències formals i de contingut força significatives), s'ha considerat el conjunt dels guions en paper de Ràdio Barcelona una única sèrie documental. Aquesta afirmació es fonamenta bàsicament en el fet que, al llarg de tot el període cronològic abastat, els guions mantenen la seva funció interna com a eines imprescindibles de regulació de les emissions dins la pròpia estació radiodifusora i presenten sempre una graella mínima de programació[8].

El fons documental de Ràdio Barcelona i la conservació dels guions en paper

Actualment, el fons documental de Ràdio Barcelona es troba dispers en diferents centres d'arxiu. Atès que es tracta d'un dels fons radiofònics més destacats de l'Estat, val la pena aturar-se a entendre per què no s'ha constituït un arxiu integral del seu fons. En aquest sentit, cal dir que el cas de Ràdio Barcelona és paradigmàtic, ja que l'existència d'arxius radiofònics integrals a l'Estat espanyol és pràcticament inexistent. El que es troba avui en el panorama de la gestió de la documentació radiofònica de l'Estat és, per un costat, les fonoteques i, per l'altre, els centres de documentació de les emissores radiofòniques[9].

Històricament, en aquest país, els fons de gravacions radiofòniques –no es pot oblidar, per la pròpia naturalesa de la ràdio, que el material sonor ha estat l'origen dels fons radiofònics– s'han de relacionar directa-

ment amb les pròpies estacions difusores, tal i com es produeix en la conservació de la documentació radiofònica d'altres països europeus. Però a diferència del funcionament "secular" de la conservació d'aquesta documentació a França o a Anglaterra, a l'Estat espanyol les fonoteques no són sinó arxius de material radiofònic històric, del tot desvinculades de la gestió integral de la documentació de les emissores de ràdio.

L'origen de la problemàtica de la constitució d'arxius sonors radiofònics a l'Estat espanyol ve condicionada des dels inicis de la ràdio, ara farà gairebé vuitanta anys, per una manca de regulació legal referida a la conservació de les emissions radiofòniques i del seu material d'acompanyament[10]. Aquest "oblit" legal referit a la qualitat de les emissions audiovisuals com a patrimoni cultural ha predisposat, així, les emissores productores a conservar tan sols allò que pot ser útil com a material de suport d'emissions venidores a curt i mig termini. Es pot precisar que, tot i que des del final dels anys cinquanta algunes emissores radiofòniques iniciaren certes polítiques d'enregistrament de les seves produccions –cal destacar la tasca conservacionista de Ràdio Barcelona i de RNE–, la majoria de les estacions, sobretot les privades, quedaren al marge d'aquestes iniciatives.

Si es focalitza l'interès en el fons documental de Ràdio Barcelona, val a dir que tant per l'antiguitat dels seus documents com pel mateix volum i qualitat del seu contingut és un dels fons radiofònics més importants de l'Estat. Malgrat aquesta afirmació, seguint l'argumentació exposada sobre la dificultat de constitució d'arxius radiofònics a l'Estat, cal precisar que no es té constància d'una política explícita de conservació documental per part de l'empresa fins a la constitució d'un centre de documentació de l'emissora durant els anys 80[11].

La configuració del fons documental de Ràdio Barcelona s'anà produint a partir de l'acumulació de diferents materials al seu arxiu des de l'inici de les primeres emissions l'any 1924: discos, guions en paper, documentació administrativa, enregistraments sonors, publicacions promocionals, etc. Segons semblen indicar tots els indicis, en un primer moment, pel que fa als enregistraments, es feren seguint un criteri purament anecdòtic –la primera salutació i al·locució de l'emissora, intervencions de destacats polítics, etc.–; més endavant, tampoc es realitzà una selecció de materials partint d'una determinada política d'empresa. A partir de la fi dels anys 50 –amb la introducció del magnetòfon– i de forma progressiva, l'Archimag (Archivo de Cintas Magnetofónicas de Radio Barcelona) anà incorporant d'altres materials que en possibilitaven la reemissió, tot conservant els documents sonors de produccions preenregistrades, com els radioteatres, la publicitat, etc. Sembla ser, doncs, que la formació del fons documental de Ràdio Barcelona fins a la fi dels cinquantes, tant pel que fa als documents sonors com a la resta de documents que ens han arribat, es configurà i gestionà més per decisions personals –de determinats treballadors de Ràdio Barcelona que s'encarregaren de l'arxiu i de diferents caps de programació– que no pas per criteris dictats des de la direcció de l'emissora. Si tenim en compte,

en el cas dels guions en paper, que aquests, a diferència de les primeres gravacions de programes que es realitzaven per a ser reaprofitades per la pròpia emissora, perdien tota la seva vitalitat com a document un cop finalitzava l'emissió a la qual es referien, probablement cal apuntar l'acció censora com a primera "responsable" de la seva conservació –fins al final dels anys cinquanta aproximadament.

El fons documental de Ràdio Barcelona (vegeu l'esquema annex de dispersió del fons de Ràdio Barcelona) consta d'un fons sonor cedit a la Fonoteca de la Biblioteca de Catalunya l'any 1994. Aquesta documentació es compon d'una discoteca amb uns 100.000 discos que abasten una cronologia de 60 anys, entre el 1930 i el principi dels 90 (10.000 són de pedra i la resta de vinil), i de l'Archimag, format per un conjunt de 10.000 bobines obertes, la major part de les quals contenen gravacions de talls de veu de personatges, parts diverses de programació i radioteatres (s'inicia amb les primeres al·locucions conservades de destacats polítics catalans de la Segona República, però no es generalitzaren fins a la fi dels 50). També s'han conservat aproximadament unes 400 fotografies que recullen diferents moments de la història de l'emissora des dels seus inicis l'any 1924 fins a l'actualitat. Bona part del material fotogràfic pertany al fons de les publicacions de promoció de la mateixa empresa, *Radio Barcelona/Ondas*, mentre que la resta es localitza a l'Institut d'Estudis Fotogràfics i a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Pel que fa a la documentació en paper, a part dels guions actualment custodiats per la Universitat Autònoma, es compta amb un conjunt de documentació conservada a la pròpia seu de Ràdio Barcelona, com ara la documentació administrativa de l'empresa (l'anterior a l'any 1939 fou confiscada i es troba dipositada a l'Archivo Histórico Nacional –Sección Guerra Civil– de Salamanca) i la referida al fons de les revistes *Radio Barcelona* i *Ondas*. També s'han conservat guions de radioteatres que n'acompanyen els enregistrament i que es troben a la Fonoteca de la BC i guions de programes que es troben en mans de particulars.

Tal i com s'ha apuntat anteriorment, la manca d'una política empresarial explícita de conservació de la documentació radiofònica fins al període de la transició, d'una banda, i l'existència d'institucions arxivístiques específiques capacitades per allotjar els diferents tipus de documentació radiofònica generada, de l'altra, han conduït a l'actual disgregació del fons documental de Ràdio Barcelona. La dispersió del fons s'ha produït bàsicament en funció del tipus de suport documental.

En aquest sentit, pel que fa als guions en paper de Ràdio Barcelona, cal assenyalar que aquests iniciaren el seu particular periple des de l'emissora Ràdio Barcelona fins a l'Arxiu Històric de la Ciutat (AHC) en una data que ens és desconeguda –no hi ha cap document que acrediti la cessió dels guions a l'AHC–[12]. Tot sembla indicar que el traspàs dels guions fou motivat pels contactes habituals establerts entre el director de l'AHC, Agustí Duran i Sanpere, i el seu successor al capdavant de l'arxiu, Pere Voltes i Bou, que el substituí el 1957, i Ràdio Barcelona –amb-

dós arxivers col·laboraren setmanalment amb Ràdio Barcelona en un espai anomenat "Barcelona Divulgación histórica", emès des dels anys 50 fins als primers 70. L'àmplia reputació com a historiador de Barcelona d'Agustí Duran i Sanpere conduí amb tota probabilitat a valorar el potencial patrimonial històric dels guions de Ràdio Barcelona i facilità, en definitiva, el traslllat dels guions des de l'emissora fins a l'AHC dins el marc general d'una política d'adquisició de fons poc restrictiva de l'AHC, encapçalat pel mateix Agustí Duran i Sanpere i pel seu successor. El fons de guions de Ràdio Barcelona, després de romandre dipositat a AHC –al llarg d'un seguit d'anys que no es poden conèixer amb precisió–, fou traslladat de nou. Des de l'AHC es cregué oportú, per l'especificitat del fons, buscar una institució on aquest es pogués tractar i aprofitar el més pertinentment possible. Va semblar que una Facultat de Ciències de la Informació on hi hagués uns estudis concrets de ràdio era l'indret més adient.

D'aquesta manera, el fons de guions es traslladà l'any 1996 a la Facultat de Ciències de la Comunicació de la UAB mitjançant un conveni entre Ràdio Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest conveni, signat el 18 de gener de 1996 entre el director de Ràdio Barcelona i el rector de la Universitat Autònoma de Barcelona, estableix la cessió de la propietat del fons a la UAB per tal de facilitar, segons consta al document, el desenvolupament dels estudis de comunicació audiovisual. Actualment, els guions en paper es poden consultar a la biblioteca de la Facultat de Ciències de la Informació.

La singularitat del fons de guions en paper de Ràdio Barcelona

Els guions radiofònics, entesos com a "transcripció verbal i esquemàtica del text radiofònic, donant-li unes connotacions temporals i materials, esdevenen ponts imprescindibles per a la creació programàtica"[13] i contenen elements propis, diferenciats clarament de l'emissió fonogràfica del seu contingut. Així, els guions poden incloure anotacions marginals d'efectes sonors, d'accentuacions de la pronúncia, que no són explícites a les retransmissions i, a la vegada, poden comptar amb elements que després no són emesos pels locutors: sempre hi poden haver errades lingüístiques, oblits de part del text i, amb més assiduïtat al mitjà radiofònic, la participació de la improvisació que pot alterar substancialment el contingut indicat al guió.

Seguint aquesta noció de guió radiofònic, es pot afirmar que el guió té importància per ell mateix, més enllà del fet d'esdevenir material d'acompanyament d'una emissió enregistrada, atès que el guió té la capacitat d'informar de la pròpia riquesa de creació de la programació radiofònica i de transcripció material del llenguatge de la ràdio.

Evidentment, el guió radiofònic també enriqueix la informació i el coneixement sobre la formació d'un enregistrament sonor. Però en el cas que no hi hagi constància sonora de l'emissió d'un programa, el guió és l'únic vestigi conservat de l'emissió. Així, quan no hi ha conservació d'enregistrament sonor el guió radiofònic esdevé, per un costat, una eina imprescindible per a intentar restituir "arqueològicament" una emissió radiofònica –es podria intentar reproduir de forma aproximada l'emissió radiofònica partint del guió i de les característiques tècniques i de locució del moment en què el programa fou emès– i, alhora, el guió és un testimoni d'incalculable valor històric tant pel que fa a la història de la ràdio –i de l'emissora en concret– com dels esdeveniments, els valors i les modes socials durant el període en què el programa fou ideat. En el cas dels guions en paper de Ràdio Barcelona (1925-1958), d'aquesta manera, afegeixen al seu propi valor com a guions radiofònics el fet de ser restes d'emissions no enregistrades i, per tant, contenen totes les característiques i les possibilitats descrites en aquest darrer paràgraf.

Per explicar la importància d'aquests guions en paper és necessari entendre el perquè de l'escassetat dels enregistraments sonors fins ben entrats els anys 50. En aquest sentit, l'element tècnic fou una qüestió clau per a la radiodifusió de la primera època. Les limitacions tècniques no possibilitaven ni un ampli abast de la recepció de les ones –calgué anar ampliant la potència de les emissores de forma successiva– ni una emissió de programes en diferit, ja que fins a l'arribada del magnetòfon, l'any 1948, no es generalitzà l'ús d'enregistraments previs a les emissions[14]. D'aquesta manera, la possibilitat de realitzar gravacions de les emissions radiofòniques de forma regular no es féu efectiva fins entrats els anys cinquanta. Fins aquell moment, llevat de gravacions molt puntuals d'al·locucions de personatges molt rellevants, l'únic tipus documental produït per l'àrea de realització de les emissores radiofòniques –al marge, és clar, de la documentació administrativa pròpia de qualsevol departament d'una empresa o institució– foren els guions en paper. Per aquest motiu, els guions en paper de Ràdio Barcelona són l'únic testimoni documental rellevant de la primera època de la radiodifusió a Catalunya –des de l'any 1925 fins al final dels anys quaranta, moment en què comencen les primeres gravacions– i una de les poques restes documentals de l'activitat programàtica quotidiana de Ràdio Barcelona fins a l'any 1958**.** Fins als primers anys cinquanta els programes es difonien en directe i res no era preenregistrat abans de passar a antena. L'arribada del magnetòfon de cinta a la ràdio espanyola l'any 1948 va permetre, inicialment, la gravació d'efectes sonors reals per als espais dramàtics i també la realització d'enregistraments d'entrevistes fetes fora de l'estudi[15]. Però no fou fins a mitjan anys cinquanta que la ràdio començà a fer preenregistraments de forma habitual. Cal afegir que, bé que en aquells moments existia la possibilitat tècnica de conservar el material sonor enregistrat, sembla que no hi hagué una política precisa de mantenir els enregistraments i les cintes

magnetofòniques utilitzades eren, en la majoria dels casos, successivament repicades.

A més, es tracta d'una sèrie documental molt completa, pràcticament no hi ha buits, i quan n'hi ha responen, en general, a motius històrics especials i a fets atzarosos puntuals. L'elaboració de recerques sobre la base de sèries d'aquestes característiques són d'interès perquè *"los rendimientos efectivos de la investigación están relacionados íntimamente con la localización de series completas. Este carácter seriado es el que da consistencia y fiabilidad a la elaboración de un tesis histórica"*[16]. Una de les tasques interessants que es podria realitzar per tal de complementar la sèrie documental, en les dates on es localitzen els buits, és l'elaboració d'una graella sintètica de programació. Aquesta restitució de la programació es podria realitzar a partir de les publicacions periòdiques de l'emissora –*Radio Barcelona* i *Revista Ondas*– durant els períodes en què aquestes edicions impreses de difusió de l'activitat radiofònica de l'estació estigueren en funcionament. Una altra de les fonts vinculada a les emissions de Ràdio Barcelona també és la premsa escrita, que pràcticament des de l'inici de les emissions de l'estació, l'any 1924, fins a la data final de la sèrie estudiada –31 de desembre de 1958– publicà en els diferents periòdics barcelonins de forma diària la programació prevista per a ser radiada per Ràdio Barcelona[17].

També cal afegir que, d'aquest tipus de fons, no se'n coneix cap d'igual a Catalunya i difícilment pot haver-n'hi cap a l'Estat espanyol. Cal tenir en compte que Ràdio Barcelona és l'emissora més antiga de l'Estat i que la conservació dels seus guions en paper és en bona part resultat d'un cúmul de circumstàncies molt específiques.

Fins al moment, no s'ha pogut localitzar cap arxiu o centre que hagi conservat documentació històrica d'acompanyament en paper de les emissions ni que n'hagi realitzat un tractament documental. Simplement es pot apuntar que les fonoteques de ràdio més importants de l'Estat –les de RNE, la SER i la COPE– són probablement les entitats que podrien tenir aquest tipus de documentació. Tan sols es té constància de l'existència de guions de radioteatres i de serials radiofònics conservats –encara que sense cap tipus de tractament documental– a l'arxiu de RNE de Barcelona. El cas de la conservació d'aquests guions de RNE de Barcelona podria ser similar al dels guions de radioteatres de Ràdio Barcelona, que es van conservar juntament amb l'enregistrament sonor.

Pel que fa als guions de la censura franquista sancionats per la circular 95 de l'any 1942 es podrien trobar còpies dels guions en algun dipòsit referit a l'antic Ministerio de Información y Turismo. Tot i així, les indagacions que s'han produït al respecte han estat infructuoses[18].

Finalment, val a dir que, tot i que a la fonoteca de la Biblioteca de Catalunya es troba dipositada bona part del material sonor enregistrat del fons de Ràdio Barcelona, es té constància de l'existència de documentació tant sonora com en paper conservada per particulars. Presumiblement, alguns autors o radiodifusors –guionistes i locutors– i fins i tot directors de

programació que apreciaven la seva tasca radiofònica han conservat radioteatres, i enregistraments d'altres tipus de programes. Aquest fet, de difícil verificació però conegut per gairebé tothom que està vinculat a Ràdio Barcelona, posa en evidència la manca de control sobre la documentació per part de l'arxiu de l'emissora. Fins i tot podria apuntar-se –partint de les indicacions de testimonis propers a Ràdio Barcelona– que l'arxiu no era una unitat en funcionament orgànic, sinó que cada programa controlava i organitzava la seva pròpia documentació.

Les possibilitats de recerca històrica dels guions de Ràdio Barcelona

Un cop s'ha posat de manifest la singularitat del fons de guions de Ràdio Barcelona de la UAB, les possibilitats de recerca històrica d'aquesta sèrie documental són múltiples, tanmateix s'emmarquen en tres línies generals en les quals es poden encabir les potencialitats de recerca dels mitjans de comunicació[19].

En primer lloc, aquests guions permeten prendre la ràdio com a objecte d'investigació. La ràdio té una història, malgrat que la seva presència quotidiana tothora i arreu pugui desdibuixar aquesta possibilitat. En segon lloc, la ràdio es podria entendre com un "actor històric" pròpiament, atès que no és un pur mitjà dels agents històrics, sinó que actua de forma decisiva en les formes d'organització social i política i en la mateixa configuració de les pautes culturals. I finalment, la ràdio elabora i difon uns missatges que esdevenen documents valuosíssims per als historiadors. Per resumir aquesta proposta, es podria dir que la ràdio és, d'una banda, un mitjà tecnològic amb uns professionals i uns espais programàtics específics; d'una altra, també és un actor que incideix en la societat que l'escolta i, en darrer terme, esdevé un reflex que es constitueix en testimoni de la societat en la qual es desenvolupa.

A continuació, partint de la sèrie documental estudiada, s'anuncien alguns exemples de cada una de les tres possibilitats de recerca històrica que abasta la ràdio, bé que sovint aquests tres punts de vista són indestriables.

1. Història de la ràdio

En primer lloc, els guions conservats de Ràdio Barcelona poden ser aprofitats amb la finalitat d'aprofundir en diferents qüestions sobre la història de la radiodifusió i, en particular, de l'emissora Ràdio Barcelona. Aquests guions contenen, en la seva part formal i sobretot en la seva estructura programàtica, informació referida tant a l'evolució horària com a l'evolució de la programació –naixement i evolució dels diferents espais

programàtics: informatius, radiobeneficència, esports, etc.[20] Igualment, sobre els professionals que participaren en la confecció de la programació –locutors, col·laboradors externs, guionistes, actors, etc.– i sobre la història de la publicitat radiofònica –aparició dels primers anuncis, desenvolupament d'anuncis per paraules i finalment la confecció de "programes especials de publicitat"–. També es podrien realitzar una sèrie de recerques encaminades a dilucidar l'evolució dels mitjans tècnics –les possibilitats de retransmissions exteriors, de la ràdio en directe a la ràdio preenregistrada, etc.–, així com dels gèneres programàtics radiofònics per excel·lència, caracteritzats per tenir un alt contingut creatiu, com són les adaptacions radiofòniques de novel·les, els serials radiofònics i d'altres programes elaborats des del propi mitjà que arribaren a assolir moltíssima audiència, entre els quals cal destacar "Recortes de Prensa", d'Antonio Losada; "Tambor", d'Armand Matias Guiu; "Taxi Key", etc.

2. La ràdio com a "agent històric"

La ràdio apareix com un mitjà de comunicació associat des dels seus orígens a la intervenció dels estats i dels grups de poder, que a través de les ones han incidit en la societat de masses. D'aquesta manera, els guions de Ràdio Barcelona també recullen aquesta intervenció del mitjà, que en general es percep amb tota la seva magnitud en moments concrets en què s'esdevenen fets destacats de la història del país i de la ciutat de Barcelona (proclamació de la República, "fets d'octubre", de forma radical en la guerra civil, etc.). A més d'aquests moments, però, els continguts generals dels guions presenten també les traces de la incidència radiofònica quotidiana com a creadora d'opinions i transmissora d'ideologies. Així, els guions, en ser testimonis de les emissions, esdevenen materials susceptibles de ser analitzats, també, des d'aquest punt de vista.

Entre les recerques realitzables prenent com a punt de vista a la ràdio com a agent de la història de forma quotidiana, destaquen les possibles anàlisis de l'acció de la censura franquista en els guions radiofònics, que impliquen la comprensió des de la pràctica de la ideologia imperant i les pràctiques propagandístiques concretes del règim que pretenien un estricte control de la societat. Entre les fórmules de propaganda que es destaquen en el mitjà radiofònic, la del control sobre els gèneres musicals esdevé paradigmàtic d'estudi. Fent una breu observació dels guions, es pot apreciar que després de la guerra els programes musicals de Ràdio Barcelona es farciren –a més de la música del mateix règim: sarsueles, etc.–, entre d'altres, de temes wagnerians i de cançons i música alemanya i centreeuropea, etc.

Durant la República, la ràdio esdevé un mitjà imprescindible per a la difusió de la nova societat que és proposada des dels focus culturals i polítics del moment i que havia estat engendrada durant el període anterior. El recull d'emissions de Ràdio Barcelona, en els guions, permeten

observar com les programacions s'omplen de continguts divulgatius i socialitzadors dirigits a nous sectors de la població que s'incorporen a la vida civil: els nens –que ara van a l'escola pública i és defensada des de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana–, les dones –que s'incorporen al vot i que prendran progressivament un paper destacat en la societat de consum, etc.–, els pagesos –els programes que es realitzen volen acostar-los al món urbà–, les classes populars –programes destinats a millorar les seves condicions de vida inspirats en l'higienisme–, els turistes –programes de telefotografia emesos en francès per atreure possibles turistes residents al sud de França–, etc. I, d'altra banda, Ràdio Barcelona també participa d'un ampli moviment de recuperació del folklore i dels trets culturals d'identitat catalana.

3. La ràdio com a "document"

Finalment, es volen destacar les possibilitats de recerca històrica dels guions entesos com a testimonis documentals. En aquest cas, els guions no tindran interès per l'evolució de l'estructura de la programació, sinó bàsicament pels seus continguts. Els continguts programàtics en els guions de les emissions de Ràdio Barcelona no inclouen en cap moment de la sèrie documental els espais informatius diaris –fins a l'any 1942 no es transcriuen els continguts de la programació i, quan es fa a partir de les instruccions de la circular 95/42, exceptuant els butlletins d'informació local i regional, tota la informació s'elabora des de RNE–. Aquesta característica converteix els guions de Ràdio Barcelona, a diferència del que és propi de la premsa escrita, que va constituint la història "oficial", en un reflex dels costums, de les tendències ideològiques, dels gustos i les modes que imperaren a l'Estat espanyol i a Barcelona durant les dècades centrals del segle XX (1925-1958). Així, els guions conservats de Ràdio Barcelona poden ajudar a conèixer la història "no oficial" de la ciutat, donat que en les seves pàgines apareixen personatges destacats de la vida pública –artistes i literats, polítics influents, etc.–; les principals entitats de la vida associativa, cultural i esportiva; els locals i teatres de moda, etc. I, a la vegada, també ofereixen la possibilitat de complementar l'altra història, l'oficial, d'aquest període. Són de rellevant importància els seguiments que fa l'emissora d'actes específics que tingueren lloc a Barcelona –radiant informació sobre l'Exposició Internacional, entre 1929 i 1930; els actes del Congrés Eucarístic, celebrat a la fi del maig del 1952, etc. També hi ha un seguiment d'esdeveniments esportius, com la Vuelta Ciclista a Cataluña, radiada amb diferents retransmissions diàries, etc.

Cal destacar, doncs, que aquesta sèrie de guions constitueix un fons documental preciós per tal com, pel fet de ser molt completa, afavoreix la realització d'anàlisis des de les tres perspectives de recerca assenya-

lades de forma diacrònica. Encara que és una evidència que els guions diaris complets –és a dir, els que responen a les instruccions del *"cuaderno de emisiones"*–, amb les transcripcions dels continguts de les programacions, són molt més rics en continguts i forneixen moltes més possibilitats de recerca que les graelles de programació del període anterior.

Per acabar, es podria esmentar que aquests programes transcrits –restes úniques de l'activitat radiofònica de les dècades dels anys quaranta i cinquanta– podrien fins i tot permetre un altre acostament de recerca històrica als guions de Ràdio Barcelona. Aquest nou enfocament podria fornir una "arqueologia radiofònica", donat que els guions complets poden ser utilitzats com a instruments bàsics per a restituir –en llenguatge sonor radiofònic– les antigues emissions de Ràdio Barcelona.

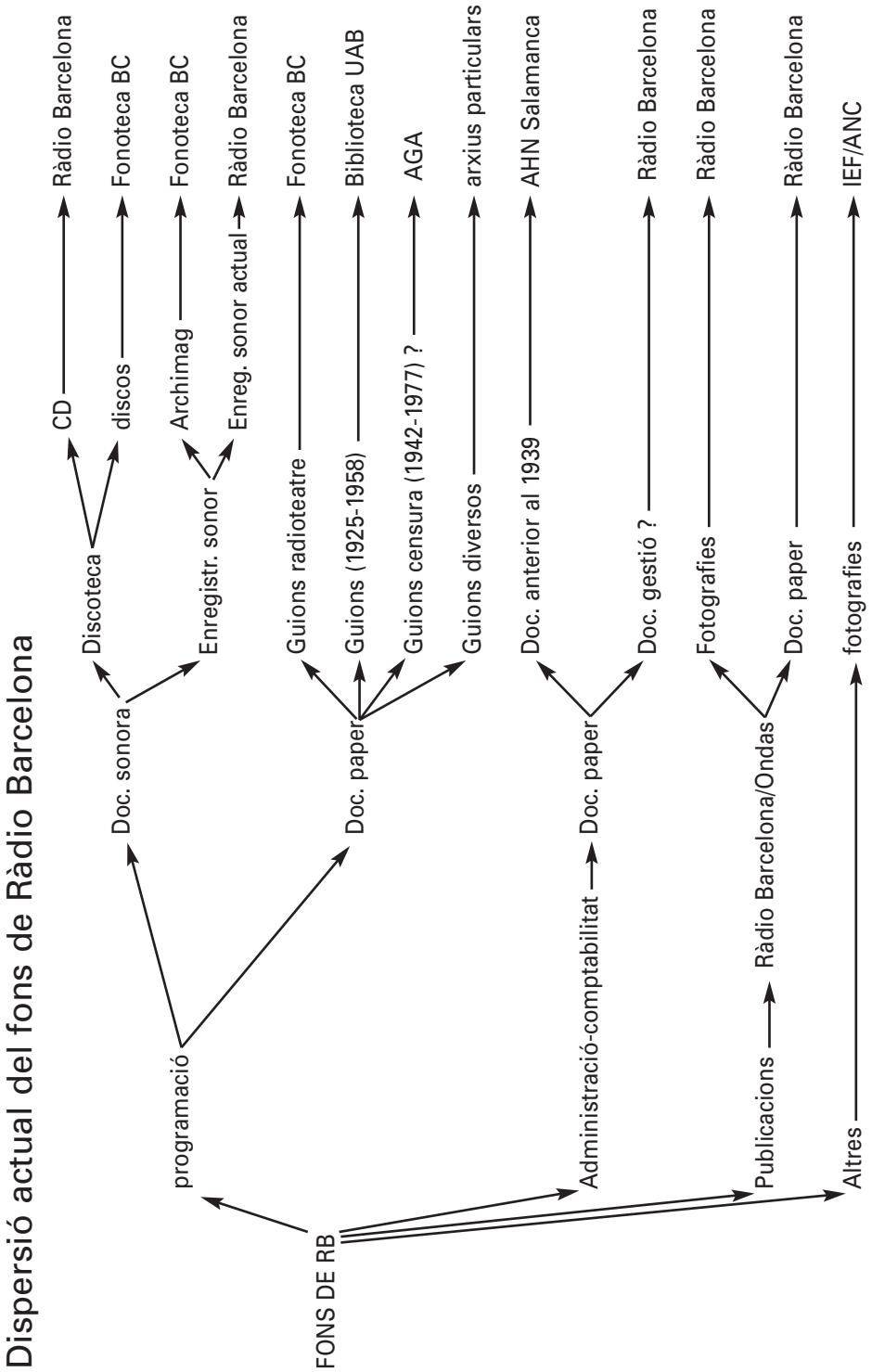
Dispersió actual del fons de Ràdio Barcelona
FONS DE RB
programació
Administració-comptabilitat
Publicacions
Altres
Doc. sonora
Doc. paper
Doc. paper
Ràdio Barcelona/Ondas
Discoteca
Enregistr. sonor
Guions radioteatre
Guions (1925-1958)
Guions censura (1942-1977) ?
Guions diversos
Doc. anterior al 1939
Doc. gestió ?
Fotografies
Doc. paper
fotografies
CD
discos
Archimag
Enreg. sonor actual
Fonoteca BC
Biblioteca UAB
AGA
arxius particulars
AHN Salamanca
Ràdio Barcelona
Ràdio Barcelona
Ràdio Barcelona
IEF/ANC
Ràdio Barcelona
Fonoteca BC
Fonoteca BC
Ràdio Barcelona

Notes

1 El conjunt dels guions ocupen aproximadament un total de 53 ml, continguts en 529 unitats d'instal·lació. Per fer aquests càlculs s'ha considerat que cada 10 unitats d'instal·lació –cada una d'aquestes unitats és una capsa de cartró de 10 cm de base– són 1 ml; així, les 529 capses resulten aproximadament 53 ml. S'ha intentat restituir el nombre total de guions del fons, ja que no n'existeix cap recompte precís. Si tenim en compte que la sèrie documental comprèn 34 anys pràcticament sencers, de l'11 de gener de 1925 fins al 31 de desembre de 1958, el total de guions en paper conservats és d'uns 11.447.

2 La inauguració oficial de Ràdio Barcelona es produí el 14 de novembre de 1924. Per aprofundir en la història de la institució Ràdio Barcelona, remetem a FRANQUET, Rosa. *Ràdio Barcelona. Setanta anys d'història (1924-1994).* Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1994.

3 MONTORO, Antonio. "La circular 95/42. Un documento singular en la censura de la radio española". *Revista General de Información y Documentación* (Madrid), vol. 6-1 (1996), pàgs. 263-277.

4 MONTORO, Antonio. *Op. cit.,* 1996, pàg. 268.

5 Dels tres exemplars del *"cuaderno de emisiones"* que cada emissora havia de confeccionar, dos se'ls quedava l'autoritat censora competent, mentre que el tercer retornava un cop censurat a l'estació radiodifusora, que sovint els utilitzava com a guia de la programació en les tasques del locutori –calia que les emissions se cenyissin al programa presentat a censura i el *"cuaderno"* esdevenia el marc precís que calia seguir al peu de la lletra–.

6 MONTORO, Antonio. *Op. cit,* 1996, pàg. 269.

7 Els guions d'aquest període contenen nombroses indicacions d'haver estat utilitzats per Ràdio Barcelona un cop censurats. D'entre aquestes indicacions, es pot destacar que alguns dels quaderns porten un segell on es llegeix "Ejemplar locutorio", també perquè hi ha correccions ortogràfiques o puntuacions fonètiques per a facilitar la pronúncia dels mateixos guionistes i/o locutors i, finalment, perquè hi ha anotacions en forma de missatges entre diferents membres de l'emissora sobre parts dels fulls del quadern.

8 Tal com precisa HEREDIA, Antonia. *Archivística general. Teoría y práctica*. Sevilla: Diputación de Sevilla, 1995, pàgs. 146-147, les sèries documentals "[...] *son el testimonio documental y continuado de actividades repetitivas desarrolladas por un órgano o en virtud de una función* [...] *Las series representan continuidad en el tiempo y repetición en los tipos o en la información".*

9 Les fonoteques, malgrat que han estat creades per allotjar documentació sonora, en general vinculada bàsicament als requeriments del Dipòsit Legal, poden contenir fons de gravacions radiofòniques antigues i realitzen, d'aquesta manera, la funció d'arxiu històric, mentre que els centres de documentació s'ocupen de la gestió de la documentació que es podria denominar "activa" i realitzen la tasca d'arxiu de gestió de la documentació interna de l'emissora.

10 CONESA, Alícia. "Les emissions de ràdio i televisió: un patrimoni a conservar". *II Seminari: La documentació als mitjans d'Informació: L'experiència multimèdia vol. Ponències i comunicacions,* València, 1994, pàgs. 283-290.

11 Des del final dels anys cinquanta sí que existiren unes directrius més o menys precises per a l'enregistrament de certs programes i talls de veu que podien ser reemesos per antena.

12 Atès que el conjunt de guions finalitza el 31 de desembre de 1958, el seu trasllat fou amb tota probabilitat posterior a aquesta data.

13 BALSEBRE, Armand. *El lenguaje radiofónico*. Salamanca: Editorial Cátedra, 1994, pàgs. 167-170.

14 La introducció del magnetòfon a la radiodifusió, primer de fil –1945– i després de cinta –a partir del 1948–, significà un important salt qualitatiu per al mitjà. A més d'introduir la gravació de sons, també permeté un avenç considerable en la qualitat del so. D'altra banda, el magnetòfon fou un instrument que enriquí els continguts de les emissions, atès que possibilità una gran facilitat per a la manipulació. Vegeu "La Radio, 75 años". *El País/Extra* (10 novembre 1999), pàg. 11.

15 BALSEBRE, Armand (coord.). *En antena. 75 anys de Ràdio a Espanya*. Madrid: Promotora General de Revistas, 1999, pàg. 23.

16 HEREDIA, Antonia. *Op. cit.*, 1995, pàg. 88.

17 L'elaboració de graelles sintètiques de programació és una de les activitats bàsiques per a una restitució "arqueològica" de les emissions radiofòniques de qualsevol estació de la qual no s'han conservat ni els guions radiofònics ni els enregistraments sonors. A França, hi ha hagut treballs de restitució mitjançant la confecció d'aquest tipus de graelles a partir de la relectura de la premsa escrita regional dels períodes en els quals funcionaren algunes emissores. Vegeu MASCOLO, Claire; MÉADEL, Cécile. "Radio et télévision: les archives écrites". *Dossiers de l'Audiovisuel* (INA), nº 70 (1996), pàg. 43. La confecció d'aquestes graelles cronològicament consecutives i durant un període llarg d'anys permet bàsicament –tant en el cas que no s'hagi conservat la documentació de l'emissora com si es tenen els guions més o menys complets– veure, d'una banda, els moments claus de transformació de determinats programes i, de l'altra, mesurar de forma tangible el creixement del volum horari de les emissions.

18 Els guions radiofònics de la censura podrien trobar-se –si és que s'han conservat– en els fons de l'antiga delegació provincial del Ministerio de Información y Turismo, que detenia les competències censores en finalitzar el règim franquista. S'ha indagat sobre la possible conservació de còpies dels guions censurats de Ràdio Barcelona, però de moment no se n'ha obtingut cap resposta. Se sap, per SEVILLANO, Francisco. *Propaganda y medios de comunicación en el Franquismo (1936-1951)*. Murcia: Publicaciones de la Universidad de Alicante, 1998, que tota la documentació de la Delegación Nacional de Propaganda es troba a l'Archivo General de la Administración (AGA), en la Sección de Cultura, Ministerio de Información y Turismo, atès que les competències del Ministerio de Información y Turismo haurien passat durant la transició al Ministerio de Cultura.

19 BASSETS, Lluís. "La ràdio com a document i com a agent de la història". *L'Avenç* (Barcelona), 44 (1981), pàg. 58-61.

20 S'han elaborat una sèrie de graelles sintètiques anuals de programació per a tot el període que abasten els guions que es poden localitzar en el treball que és la base d'aquest article.

Resumen

En el presente artículo se constata la singularidad de los guiones en papel de Radio Barcelona (1925-1958), que se han convertido en el único testimonio de la actividad radiofónica diaria de la emisora durante el período de máxima incidencia de la radiodifusión en España. Estos guiones, además, presentan las huellas efectivas de la censura del régimen franquista. En concreto, se exponen las particularidades de la formación y la conservación de esta serie documental de guiones en papel, destacando los elementos que le confieren singularidad, y finalmente, se recogen las posibilidades de investigación histórica de interés que por este motivo puede proporcionar.

Por otra parte, también se pone de manifiesto la dificultad de constituir archivos radiofónicos integrales en nuestro país –profundizando y ejemplificando esta situación en la dispersión del fondo de Radio Barcelona– y, en concreto, la falta de una perspectiva patrimonialista de conservación de la documentación radiofónica y sobre todo del material de acompañamiento en papel.

Résumé

Cet article rend compte de la singularité des scénarios sur papier de Ràdio Barcelona (1925-1958), dans la mesure où ils constituent l'unique témoignage de l'activité radiophonique quotidienne de la station pendant la période dorée de la radiodiffusion en Espagne. Ces scénarios portent en outre les stigmates de la censure du régime franquiste. L'auteur expose ici les particularités de la formation et de la conservation de cette série documentaire de scénarios sur papier, mettant l'accent sur les éléments qui en font la singularité, pour finir par évoquer les intéressantes possibilités de recherche historique qu'ils peuvent offrir pour cette raison.

D'autre part, il met en évidence la difficulté de constituer des archives radiophoniques intégrales dans notre pays –en approfondissant et en illustrant cette situation par la dispersion des fonds de Ràdio Barcelona- et, plus particulièrement, l'absence de perspective patrimoniale de conservation de la documentation radiophonique et, surtout, du matériel de support sur papier.

Summary

The present article describes the singularity of the written scripts of Ràdio Barcelona (1925-1958), in view of the fact that they have become the sole testimony of the station's daily radio activity during the period

of the greatest influence of radio in Spain. These scripts also show the tangible signs of the censorship of the Franco regime. Specifically, the particularities of the formation and conservation of this documentary series of written scripts are described, emphasising the elements which constitute its singularity. Finally, consideration is given to the possibilities of interesting historical research which it can provide for this reason.

In addition, the difficulty of constituting complete radio archives in our country is described – giving an in-depth study and exemplification of this situation in the dispersion of the Ràdio Barcelona collection – and specifically the lack of a patrimonialistic perspective of conservation of radio documentation and especially of accompanying material on paper.